

ВПЛИВ КРИЗОВИХ ЯВИЩ НА РОЗВИТОК БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ*Зверук Л.А., к.е.н. (ДПК)*

Стаття присвячена вивченню як зовнішніх так і внутрішніх причин виникнення банківських криз, напрямків їх поширення та аналізу негативних наслідків дисбалансів у банківському секторі, що є головною умовою вибору найбільш ефективних заходів їх подолання.

Ключові слова: фінансова криза, ліквідність банківського сектору, банківська криза, зовнішні та внутрішні чинники кризи, активи банків, проблемна заборгованість, власний капітал, кредитний портфель.

Постановка проблеми. Проблема нестабільності фінансово-кредитної системи України має свої особливості. По-перше, кризові явища, пов'язані з недосконалістю моделі економічного розвитку держави та загальними макроекономічними чинниками. По-друге, нестабільність у фінансовій сфері обумовлена проблемами внутрішньої фінансової політики в сфері регулювання кредитного та валютного ринків. Ступінь руйнівного впливу кризи на економіку окремої країни залежить від ступеня її інтегрованості до світового фінансового середовища. Щодо нашої держави, то вона не є високоінтегрованою до міжнародного фінансового сектора, і світова фінансова криза, як зовнішній виклик, не повинна була б спричинити значного негативного впливу на її економіку. Але, за висновками міжнародних фінансових організацій, Україна є однією з держав, що найбільше уражені фінансовою кризою, про що свідчать значні обсяги падіння ВВП та високі темпи інфляції. Очевидним у цій ситуації стає те, що цілу низку проблем у фінансово-економічній системі України зумовлюють як зовнішні чинники, пов'язані з процесами подальшого розгортання світової кризи, так і внутрішні чинники, до яких насамперед слід віднести політичну та економічну нестабільність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику дослідження причин і сутності фінансових криз викладено у роботах таких зарубіжних авторів, як М.Бордо, А.Веласко, Д.Даймонда, Г.Камінські, Г.Кальво, Е.Роуз, С.Фішера, М.Фрідмена. Дослідженням причин виникнення фінансових криз, дисбалансів у банківському секторі та шляхів покращення функціонування банківських структур займалися такі вітчизняні економісти, як: О.Барановський, О.Дзюблюк, І.Лютій, О.Васюренко, А.Гальчинський, К.Головчак, В.Коваленко [11], С.Мищенко [6], М.Сивульський [4].

Метою даного дослідження є дослідження впливу зовнішніх та внутрішніх чинників на розвиток кризових явищ та шляхи поширення світової фінансової кризи на банківський сектор економіки України.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні спостерігаються значні проблеми у функціонуванні

вітчизняного фондового, валютного та грошово-кредитного ринків, напруженість з ліквідністю банківського сектору економіки, різке зниження вартості активів, дефіцит кредитних ресурсів, що у свою чергу, зумовило уповільнення економічного зростання. В умовах економічного спаду суттєво підвищується ризиковість діяльності банків. Банківський сектор функціонує відокремлено від виробничої та торговельної сфер і, таким чином, не виконує належного, з точки зору суспільного поділу праці, функціонального призначення і навантаження. Замість того, щоб, згідно з законами ринкової економіки, намагатись оптимізувати господарські процеси, скорочувати терміни розрахунків та здешевлювати їх за рахунок розширення кола здійснюваних операцій і поліпшення якості обслуговування господарюючих суб'єктів і населення, банки зосередили свою увагу на спекулятивних та посередницьких операціях.

Сучасний вітчизняний банківський сектор наочно продемонстрував нездатність протистояти зовнішнім і внутрішнім викликам, мобільно пристосовуватись до постійно змінюваних ринкових умов та проявив потенційні ризики дестабілізації. Серед основних чинників внутрішніх дисбалансів банківського сектору України можна виділити такі:

□ по-перше, низька ліквідність основних фондів, середнє значення цього показника по банківській системі на 01.01.2012 року становить 3,7% [1];

□ по-друге, нестабільність українського фондового ринку, особливо його корпоративного сегменту негативно впливає на банківський сектор, тому питома вага цінних паперів у структурі активів банківської системи в цілому станом на 01.01.2012 року становила лише 9% [1];

□ по-третє, низький рівень капіталізації банків, що не забезпечує належним чином їх фінансову стабільність. На початок 2012 року часка власного капіталу у пасивах банків складала 14,7%. Величина власного капіталу у пасивах окремих банків на 01.01.2012 року становила: Приватбанк – 11,54%, Ощадбанк – 23,85%, Райффайзен Банк Аваль – 12,6%, Промінвестбанк – 13,32%, Фінанси та кредит – 8,08%, Альфа-Банк – 3,83% [2];

□ по-четверте, низька якість банківських активів, що визначається надмірно високим значенням показника питомої ваги кредитного портфеля в структурі активів, який може вказувати на те, що більшість кредитів сумнівні до повернення, а всі ліквідні активи вже витрачено на виконання платіжних вимог клієнтів. Так, серед банківських установ у яких питома вага кредитного портфеля в активах на 01.01.2012 року складає понад 90%, відзначимо: Інпробанк – 197%, Унікомбанк – 125%, Західкомбанк – 124%, Столиця – 105%. Обсяг кредитного портфеля банківської системи в цілому за 2011 рік зріс на 63 млрд.грн. або на 8%. Негативним чинником розвитку банківської системи є від'ємний прибуток, який за 2011 рік досяг величини 7,7 млрд.грн., а за попередні роки 43,8 млрд.грн. Прибутковість активів за 2011 рік також від'ємна. [3].

Негативно позначається і високий рівень залежності ресурсної бази від зовнішніх запозичень та значна частка іноземного капіталу в структурі капіталу банківського сектору України.

Високі ризики кредитування у банківському секторі зумовлені несприятливою ринковою кон'юнктурою та неефективним антикризовими заходами. Упродовж 2008-2009 рр. антикризові заходи в банківському секторі економіки були спрямовані на роботу з проблемною заборгованістю, включаючи її продаж та реструктуризацію. Але це не дало позитивного результату, адже значна частина банків мала проблеми з ліквідністю через недостатнє рефінансування. Ключові ризики щодо втрати активів та зниження їх ліквідності діяли в банківському секторі упродовж тривалого часу. Негативна ситуація на світових фінансових ринках посилила вплив зовнішніх чинників через комбінацію несприятливих внутрішніх чинників.

Так, провідні вітчизняні науковці вказують на різноманітність чинників, що стимулювали розвиток кризових явищ в економіці України, зокрема Сивульський М.І. [4] виділяє шість основних чинників: спекулятивний розвиток будівництва стимульований ростом іпотечного кредитування; монокультурна експортна залежність економіки України; кредитна експансія Національного банку України; політика проникнення іноземних банків та лобювання ними фінансових інтересів материнських структур; безконтрольне нарощування зовнішнього боргу, що ставить під загрозу економічну безпеку держави; нерозвиненість фондового ринку в Україні як альтернативного банківському каналу перерозподілу фінансових ресурсів.

Як окремі чинники можна виділити, по-перше, політику форсованого підвищення доходів населення, що не враховує показники зростання продуктивності праці та забезпечення товарною масою. Початок цих процесів припадає на 2004 р., коли політична кон'юнктура зумовила необґрунтоване підвищення соціальних виплат, що супроводжувалося виникненням дефіциту

Пенсійного фонду України та посиленням навантаження на Державний бюджет.

По-друге, споживчий бум на основі необґрунтованого зростання доходів та споживчого кредитування за рахунок неконтрольованих банківських позик. Збільшення грошової маси через зростання соціальних виплат не було підкріплене адекватною пропозицією товарів. Антикризові заходи Уряду були спрямовані на стимулювання імпорту, що погіршило платіжний баланс [5]. Дефіцит поточного рахунку покривався за рахунок позитивного сальдо рахунку капіталу, що виникло через надходження коштів від іноземних інвестицій (у першу чергу, купівлі банків) та запозичень на світових ринках капіталу [6]. Наслідки таких невдалих антикризових заходів, відчуються і донині у наявності валового зовнішнього боргу в обсязі: 117,3 млрд.дол. на кінець 2010 року; 126,2 млрд.дол. на кінець 2011 року; 126,9 млрд.дол. в І кв.2012 року. [7]. Надзвичайно важливим чинником поглиблення кризових явищ є висока залежність української економіки від експорту, частка якого у ВВП становить понад 47% [8].

Банківський сектор України перебував під дією операційного та регуляторного ризиків унаслідок недосконалих змін нормативно-правового поля. В результаті цього, зросла уразливість банківського сектору до валютно-курсової політики у країні, оскільки за попередні кілька років банки надали значний обсяг валютних кредитів, зокрема і позичальникам, у яких відсутні валютні надходження.

Антикризові дії Національного банку України відносно контролю за валютними позиціями банків мали короткостроковий ефект, тому схильність банків до валютного і кредитного ризиків залишається досить значною.

За останні роки економічна політика України орієнтувалася на вільне переміщення капіталу, до чого спонукав світовий інтеграційний процес та інтенсивне формування міжнародних фінансових ринків [9]. Саме зростаюча залежність України від міжнародної економіки і світової фінансової системи стала ключовою причиною поширення кризових явищ на національне господарство загалом і його банківський сектор економіки зокрема. Зовнішньоекономічний оборот України у кризовому 2008 році становив 101,3% від ВВП країни (сума експорту й імпорту товарів і послуг) [10]. Цьому сприяли наступні шляхи, якими світова фінансова криза поширювалася і на національне господарство в цілому і банківський сектор економіки зокрема.

Виділимо основні з них:

1. *Експортний напрям.* Його особливість полягає в тому, що спад світової економіки із переходом її у стан рецесії зумовлює зниження попиту з боку головних торговельних партнерів України на її продукцію, передусім металургійної і

хімічної промисловості. Це, у свою чергу, спричиняє загальний спад орієнтованого на експорт виробництва та суміжних із ним галузей. Так, якщо поставки продукції металургії забезпечували упродовж перших трьох кварталів 2008 року половину приросту всього експорту, то у IV кварталі вартість цих поставок порівняно з відповідним кварталом 2007 року знизилася на 21,1% [11], що було зумовлено падінням зовнішнього попиту на дану продукцію та різким зниженням цін на неї. У першому півріччя 2012 року питома вага чорних й кольорових металів та виробів з них в загальній структурі експорту становила 29,9%, що на 4% менше у порівнянні з таким же періодом 2011 року, відповідно – 33,9% [12]. Зазначені негативні тенденції вплинули на скорочення притоку валютних ресурсів від експортних операцій, оскільки саме металургійна продукція є однією з основних статей валютних надходжень від експортних операцій у структурі платіжного балансу України.

2. *Кредитний напрям.* Йому притаманна здатність обмежувати доступ до залучення грошових коштів на світових фінансових ринках. Це зумовлює зростання процентних ставок за міжбанківськими кредитами, а отже, й підвищення ставок позичкового процента для вітчизняних позичальників. Якщо, на початок 2010 року процентна ставка за міжбанківськими кредитами становила 23,8%, то на кінець жовтня (25.10.) 2012 року досягла 46,7% [13]. Крім того, даний канал визначає скорочення ресурсної бази комерційних банків, неповернення уже наданих кредитів та кризи ліквідності всього банківського сектору.

3. *Інвестиційний напрям.* Може зумовлювати відплив коштів іноземних інвесторів через невизначеність перспектив національної економіки і забезпечення дохідності й безпеки розміщення капіталів як у реальному, так і у фінансовому секторі.

4. *Інфляційний напрям.* Пов'язаний із наростанням інфляційних процесів, значний вплив на які, окрім внутрішніх чинників усередині країни, мають світові тенденції підвищення темпів інфляції, а також девальвація національної валюти, яка збільшує ціну імпортованих товарів – передусім ліків і продуктів харчування – та породжує подальші інфляційні очікування.

5. *Імпортний напрям.* Значні обсяги негативного сальдо рахунку поточних операцій платіжного балансу зумовлені саме перевищенням імпорту товарів і послуг над їхнім експортом. Це спричиняє загрозу фінансової дестабілізації національного господарства, пов'язану з обмеженими обсягами міжнародних валютних резервів та девальвацією національної грошової одиниці. При цьому слід відзначити достатньо повільні темпи зростання капіталу банків відносно ВВП.

6. *Інформаційний напрям.* Він пов'язаний із психологічним ефектом впливу негативних новин зі

світових фінансових ринків на економічних агентів усередині країни, оскільки повідомлення про погіршення кон'юнктури міжнародної економіки об'єктивно сприймаються банками, підприємствами та населенням як ознака майбутніх аналогічних змін на вітчизняному ринку.

Отже, розвиткові кризових явищ в банківському секторі економіки України значною мірою сприяли як зазначені вище напрями передачі нестабільності на світових фінансових ринках, так і внутрішні фактори, пов'язані з певними структурними диспропорціями національного господарства, які загалом і визначили його вразливість як до зовнішніх викликів, так і до несприятливого розвитку подій усередині країни.

Дедалі глибока інтеграція української економіки у світову фінансово-банківську систему зумовлює більшу чутливість країни до зовнішніх шоків, але в той же час це спонукає до проведення більш ефективних антикризових заходів та, відповідно, до пошуку і використання таких інструментів, за допомогою яких можливо мінімізувати прояви кризових явищ і сформувати підґрунтя для подальшого сталого розвитку.

Категорія антикризового управління встановлює понятійну залежність та тісний взаємозв'язок між двома діаметрально протилежними станами: «стійкістю» та «кризою». Багатогранність економічного розуміння зазначеної категорії обґрунтовується подвійною природою будь-якої кризи, яка одночасно руйнує й створює передумови для подальшого розвитку.

Розробка ефективної програми антикризового управління в банківському секторі економіки та дослідження її впливу на рівень економічного зростання в державі має важливе значення для буд-якого суспільства. Особливої актуальності ця проблема набуває в умовах пошуку шляхів стабілізації економічного розвитку в країнах, де економіка знаходиться на стадії трансформаційного періоду. Реалізація антикризових заходів в банківському секторі економіки через застосування широкого спектру інструментів антикризового управління має розглядатися як джерело економічних зрушень, підвищення рівня життя населення, стримування інфляційних процесів та стимулювання розвитку підприємницької діяльності, що в свою чергу відповідає стратегічним цілям розвитку держави.

Показники ефективності роботи банківського сектора і темпи його розвитку визначальним чином залежать від швидкості відновлення реального сектора економіки, а фінансові можливості останнього – від банківського кредитування. Це визначає необхідність використання системно-структурного підходу, що передбачає комплексне вирішення взаємопов'язаних проблем банківського та реального секторів

економіки шляхом диференційованого застосування монетарних інструментів.

За результатами аналізу причин нестабільності банківського сектору економіки України сформовані **наступні висновки:**

1. З'ясовано, що проблема нестабільності банківського сектору України має свої особливості. По-перше, кризові явища, пов'язані з недосконалістю моделі економічного розвитку держави та загальними макроекономічними чинниками. По-друге, нестійкість банківського сектору економіки України обумовлена проблемами внутрішньої фінансової політики в сфері регулювання кредитного та валютного ринків.

2. Зростаюча залежність України від міжнародної економіки і світової фінансової системи стала ключовою причиною поширення кризових явищ в банківському секторі. Поширення фінансової кризи на національну економіку відбулося по наступним напрямкам, зокрема, експортним, кредитним, інвестиційним, інфляційним та інформаційним напрямками.

3. Визначено, що погіршення фінансового становища банків відбулося на підвищенні ними жорсткості внутрішньої фінансової політики, банки згорнули довгострокові програми кредитування, ускладнили умови надання споживчих позик, підвищили відсоткові ставки по іпотечних кредитах.

Отже, на сьогодні у банківському секторі України ключовими проблемами залишаються повернення довіри населення, відновлення кредитування економіки, досягнення стабільності обмінного курсу та його прогнозованості.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Фінансові результати діяльності банків України за станом на 01.01.2012 р. // Вісник Національного банку України. – 2012. – №2. – С. 43-48.

2. Величина власного капіталу у пасивах банків на 01.01.2012 р. // Вісник Національного банку України. – 2012. – №2. – С. 60-66.

Анотація. Стаття посвящена изучению как внешних, так и внутренних причин возникновения банковских кризисов, направлений их распространения и анализа негативных последствий дисбалансов в банковском секторе, что является главным условием выбора наиболее эффективных мер их преодоления.

Ключевые слова: финансовый кризис, ликвидность банковского сектора, банковский кризис, внешние и внутренние факторы кризиса, активы банков, проблемная задолженность, собственный капитал, кредитный портфель.

Summary. The article is devoted to the study of both external and internal causes of banking crises, ways to distribute and analyze the negative consequences of imbalances in the banking sector, which is the main condition for choosing the most effective measures to overcome them.

Keywords: financial crisis, the liquidity of the banking sector, the banking crisis, the external and internal factors of the crisis, banks' assets, bad debts, equity portfolio.

3. Гладких Д. Ключові показники діяльності банків України за підсумками 2011 року / Д.Гладких // Вісник Національного банку України. – 2012.

4. Сивульський М.І. Національні особливості фінансової кризи / М.І. Сивульський // Фінанси України. – 2009. – №7. – С. 3-19.

5. Костогриз В.Г. Ощадно-кредитна система в умовах фінансової нестабільності [Текст] / В. Г. Костогриз // Вісник Університету банківської справи НБУ. – №3 (6). – 2009. – С. 138-141.

6. Міщенко С. Сутність економічного капіталу та його роль у забезпеченні фінансової стійкості банку / С. Міщенко // Вісник Національного банку України. – 2008. – №1. – С. 58-64.

7. Платіжний баланс і зовнішній борг України на 01.04.2012 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.bank.gov.ua/doccatalog/document

8. Банківський ринок України. Ретроспективний огляд // Банковские новости. – №4 (941). – 2009. – С. 1-16.

9. Савченко О. Власник банку відповідає за депозити як громадян, так і юридичних осіб / О. Савченко // Дзеркало тижня. – 2009. – №10 (738).

10. Ліквідність банківської системи України : науково-аналітичні матеріали / [В. І. Міщенко, А. В. Сомик та ін.]. – К.: Національний банк України. Центр наукових досліджень. – 2008. – Вип. 12. – 180 с.

11. Коваленко В.В. Критеріальні ознаки фінансової стабільності банківської системи / В.В. Коваленко // Міжнародна банківська конкуренція: зб. тез доповідей III Міжнародної наук. конф., 15-16 травня 2008 р. – Суми: Національний аграрний університет, 2008. – С. 51-53.

12. Зовнішньоекономічний торговий баланс України на 01.08.2012 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.bank.gov.ua/doccatalog/document.jsessionid-1580340E4B26BE

13. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.bank.gov.ua/control/

*Рецензент д.е.н., професор УПА Прохорова В.В.
Експерт редакційної колегії к.е.н., доцент УкрДАЗТ Боровик Ю.Т.*